

Nr 22.

Ankom till riksdagens kansli den 21 mars 1945 kl. 1 em.

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till ändring i 1, 2 och 9 kap. vattenlagen, dels ock i ämnet väckta motioner.

Genom en den 26 januari 1945 dagtecknad proposition, nr 44, vilken hänvisats till lagutskott och behandlats av andra lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under återopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit riksdagen att antaga följande förslag till

L a g
om ändring i 1, 2 och 9 kap. vattenlagen.

Härigenom förordnas, att 1 kap. 14 § vattenlagen den 28 juni 1918 (nr 523) skall jämte rubrik erhålla nedan angiven lydelse, att nuvarande 14 § i nämnda kap. skall med bibehållen rubrik betecknas 15 § ävensom att 2 kap. 16 och 19 §§ samt 9 kap. 13, 20, 34 och 48 §§ samma lag¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

1 KAP.

Om skyldighet att låta strömfall tagas i anspråk av annan.

14 §.

Finnes från allmän synpunkt för planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft erforderligt, att visst strömfall tillgodogöres, och kan det ej antagas, att den, som råder över vattenkraften i fallet, själv kommer att utan avsevärt dröjsmål utnyttja det på ändamålsenligt sätt, äger Konungen på ansökan förordna, att, om hinder enligt 2 kap. eljest ej möter, fallet må mot ersättning, som i 9 kap. skils, i stället tillgodogöras av kronan, kommun eller annan, som är beredd att utan uppskov bebygga fallet; dock må ej på grund av vad nu sagts rätt att tillgodogöra vattenkraft, som tillkommer kronan, utan riksdagens medgivande upplåtas åt annan. Vid meddelande av förordnande äger Konungen föreskriva de villkor med avseende å strömfalllets utnyttjande, som från allmän synpunkt finnas erforderliga.

¹ Nuvarande lydelse av 1 kap. 14 § se SFS 1939: 146 och av 9 kap. 48 § se SFS 1926: 194.

Då Konungens förordnande enligt första stycket blivit sökt, skall tillfälle lämnas envar, som har del i strömfallet, att avgiva yttrande i anledning av ansökningen inom ett år från det denna jämte erforderlig utredning i ärendet delgivits honom. Om synnerliga skäl därtill äro, må Konungen bestämma kortare tid, dock minst tre månader. Delgivning skall genom sökandens försorg verkställas på sätt om stämning är stadgat, dock att, om ej utan avsevärd omgång kan utrönas, vilka som hava del i fallet, delgivning må ske genom kungörelse i allmänna tidningarna och tidning inom orten. Äro vid ansökningen fogade ritningar eller andra handlingar av vidlyftig beskaffenhet, äger Konungen förordna, att de må undantagas från delgivning.

Meddelas förordnande enligt första stycket, skall vattendomstolen genast underrättas.

Rätt att på grund av förordnande enligt första stycket taga strömfall i anspråk må ej från innehavaren övergå på annan, utan att Konungen medgiver det. Har ej den, som innehar sådan rätt, inom ett år från det Konungens förordnande meddelades hos vattendomstolen sökt medgivande enligt 2 kap. till strömfallets bebyggande, eller lämnas ej sådant medgivande, vare förordnandet ej längre gällande; och må nytt förordnande med avseende å fallet ej utan synnerliga skäl meddelas inom tio år därefter. Samma lag vare, om i penningar bestämd ersättning för vattenkraften ej guldits inom tre månader från det ersättningen blivit fastställd genom utslag, som vunnit laga kraft, såvida icke fallet enligt medgivande av ersättningstagaren tagits i besittning utan att ersättningen guldits, eller om fallet ej bebygges inom tid, som vattendomstolen bestämmer.

2 KAP.

16 §.

Där utmål — — — oundgängligen tarvas.

Tages strömfall i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §, må utmål, som i första stycket sägs, lösas, om så erfordras.

19 §.

Den, som — — — ändringen bestämmes.

Vad i första stycket sägs skall äga motsvarande tillämpning, där strömfall tages i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §.

9 KAP.

13 §.

Där någon — — — av kraft.

Tages strömfall i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §, skall ock under villkor, som i första stycket sägs, ersättning utgå medelst kraftöverföring, i den mån fastighet, till vilken vattenkraften hört, kan anses hava behov av kraft. Samma lag vare, om vattenkraften varit avsedd för viss anläggning eller ort, till vilken ersättningstagaren är berättigad att överföra kraftbelopp, som tillerkännes honom, och den anläggning eller ort kan anses hava behov av kraften.

Kraft, som lämnas i ersättning efter vad i första och andra styckena sägs, skall, med det undantag allenast, vartill stadgandet i 33 § sista stycket föranleder, tillhandahållas från den för vattenkraftens utnyttjande avsedda anläggning.

20 §.

Är fråga — — — sistnämnda kostnad.

Där fråga — — — är berättigad.

Vad ovan i denna § sägs gälle i tillämpliga delar, första stycket beträffande ersättning för vattenkraft, som tages i anspråk jämligt 1 kap. 14 §, och såväl första som andra stycket beträffande ersättning för vattenkraft på grund av stadgandet i 2 kap. 23 §.

34 §.

Avstås på grund av stadgandena i 1 kap. 14 § eller 2 kap. 5, 6 eller 7 § tillgodogjord vattenkraft, vare ersättningsgivaren pliktig att till säkerhet för den kostnad och skada, som må tillskyndas ersättningstagaren därigenom, att kraftanläggningen och anordningarna för kraftöverföringen till äventyrs icke varda inom föreskriven tid fullbordade, hos Konungens befallningshavande ställa pant eller borgen till det belopp, som för varje fall i laga ordning bestämts.

Avser kraftöverföringen — — — nu sagts.

48 §.

Ersättning i penningar skall beräknas till fulla värdet och hälften därutöver, då fråga är om ersättning för:

5. intrång, som avses i 2 kap. 16 § första stycket, så ock intrång genom ledning för elektrisk kraftöverföring;

6. besittningsrätt för — — — sådana byggnader.

Om undantag — — — i 50 §.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1945.

I samband med propositionen har utskottet till behandling förehaft två i anledning av densamma väckta motioner, nämligen nr 293 i första kammaren av herrar *Velander* och *Björkman* samt nr 455 i andra kammaren av herr *Ljungberg*.

I motionerna vilka äro likalydande hemställas, att riksdagen måtte avslå propositionen.

Beträffande de skäl, som utöver vad nedan anföres åberopats till stöd för det genom propositionen framlagda lagförslaget, ävensom i fråga om de skäl motionärerna andragit till stöd för sitt yrkande får utskottet hänvisa till propositionen och motionerna.

I skrivelse den 12 maj 1942, nr 199, hemställde riksdagen under åberopande av statsutskottets utlåtande, nr 86, om utredning rörande möjligheterna att genom statens medverkan mera planmässigt än hittills trygga landets och särskilt den svenska landsbygdens försörjning med elektrisk kraft. Utskottet framhöll i utlåtandet bl. a., att ett missförhållande som krävde uppmärksamhet vore den allttjämt ohämmat pågående spekulationen i utbyggsda vattenfall. Rörande nämnda spörsmål ha särskilda inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga den 27 februari 1943 avgivit betänkande med förslag till åtgärder mot spekulation i vattenkraft (SOU 1943: 14).

Av de sakkunniga verkställd utredning angående tillgång och förvärv av vattenkraft m. m.

Efter en redogörelse för gällande bestämmelser m. m. samt norsk och finsk rätt ha de sakkunniga till en början lämnat vissa uppgifter angående tillgången på vattenkraft i vårt land. Denna beräknades enligt elektrifieringskommitténs år 1923 avgivna utredning till 32 500 miljoner kilowatt-timmar (kWh) per år vid fullt utnyttjande av den utbyggnadsvärda vattenkraften. Enligt senare verkställda approximativa undersökningar syntes denna siffra kunna ökas med ca 10 procent. Man skulle sålunda för närvarande ha anledning att räkna med en krafttillgång av omkring 36 000 miljoner kWh. Krafttillgången fördelade sig på sätt framginge av följande sammanställning.

Vattenkrafttillgången i Sverige.

	Total utbyggnadsvärd vattenkrafttillgång approx. beräknad MkWh/år	Utbyggd vattenkraft approx. beräknad	
		år 1942 MkWh/år (%)	år 1944 MkWh/år (%)
Götaland och Svealand			
Lagan—Dalälven	7 600	6 000 (79)	6 200 (82)
Nedre Norrland			
Ljusnan—Ljungan	2 700	500 (19)	750 (28)
Mellersta Norrland			
Indalsälven	6 500	2 500 (38)	4 000 (62)
Faxälven—Ume älv.....	6 300	500 (8)	500 (8)
Övre Norrland			
Skellette älv—Torne älv.....	12 900	1 000 (8)	1 100 (9)
Summa	36 000	10 500 (29)	12 550 (35)

De sakkunniga framhålla, att enligt sammanställningen ca en tredjedel av den totala utbyggnadsvärda krafttillgången redan vore utbyggd eller under utbyggnad. Av resterande två tredjedelar kunde den ena anses högvärdig, d. v. s. medföra en specifik utbyggnadskostnad som icke väsentligt överstege utbyggnadskostnaden vid de redan utbyggda fallen. Den sista tredjedelen medförde så stora kostnader att den icke kunde betraktas som högvärdig. Denna indelning baserades emellertid icke på någon grundligare utredning. Dessutom borde uppmärksammas, att synpunkterna på ett strömfalls kvalitet kunde förändras.

Angående produktionen av elektrisk energi i landet anförde de sakkunniga — i anslutning till ett i betänkandet (s. 42) intaget diagram över produktionen från år 1912 t. o. m. år 1942 — följande.

Under denna tid har produktionen ökat från 1 100 till 9 800 miljoner kWh — ångkraft inbegripen — vilket motsvarar en genomsnittlig ökning av 290 miljoner kWh per år. Ökningen har emellertid varit olika under olika tider. Under åren 1912—18 var den genomsnittliga ökningen 220 miljoner kWh per år. Därefter stagnerade kraftproduktionen åren 1919—20 och gick år 1921 avsevärt tillbaka. År 1922 började en ny uppgång som fortsatte t. o. m. år 1930. Under perioden 1919—30 var ökningen i genomsnitt 225 miljoner kWh per år. Under lågkonjunkturen åren 1931—32 minskade kraftproduktionen åter något men började ånyo att stiga fr. o. m. år 1933. Ökningen har från sistnämnda år fortgått tämligen jämnt, om man bortser från den tillfälliga nedgång som år 1940 förorsakades av produktionsminskning inom skogsindustrien. Under perioden 1931—42 har den genomsnittliga ökningen utgjort 390 miljoner kWh per år, vilket värde är 75 procent större än den genomsnittliga ökningen under tiden 1912—30.

Sistnämnda förhållande skulle kunna tydas som ett tecken på att kraftproduktionen komme att öka i ett accelererat tempo. Det finns emellertid faktorer som tala för att den successiva ökningen av kraftförbrukningen kommer att avmattas. Den prognos för kraftproduktionen t. o. m. år 1940, som år 1923 framlades av elektrifieringskommittén, resulterade i en genomsnittlig ökning av 325 miljoner kWh per år. Denna prognos kom att överensstämma tämligen väl med den faktiska utvecklingen. Vid senare uppgjorda prognoser på längre sikt har i allmänhet räknats med en genomsnittlig årlig ökning av kraftproduktionen varierande mellan 200 och 300 miljoner kWh. Hittills har icke från något håll allvarligt ifrågasatts en snabbare ökning av kraftproduktionen än med 400 miljoner kWh per år.

Det är naturligtvis icke möjligt att med säkerhet bedöma den framtida utvecklingen. För den aktuella anpassningen av utbyggnadstakten till kraftbehovet är icke av någon avgörande betydelse, om utvecklingen på lång sikt felbedömes något. För nu ifrågavarande utredning vore det emellertid av intresse att kunna beräkna, huru lång tid det kan dröja innan vattenkraften blir fullt utbyggd.

Med utgångspunkt från förenämnda uppskattning av krafttillgången finner man, att hälften av den högvärdiga vattenkraften kommer att vara utbyggd redan år 1944. Räknar man med den högsta hittills ifrågasatta belastningsökningen, 400 miljoner kWh per år, skulle den högvärdiga vattenkraften vara helt tagen i anspråk omkring år 1980, medan återstoden skulle bli fullt utbyggd först ett antal år in på 2000-talet. Antages belastningsökningen stanna vid en lägre siffra, förskjutas naturligtvis tidpunkterna framåt i motsvarande mån.

De sakkunniga erinra vidare, att den svenska kraftindustrin utvecklats under inbördes tävlan mellan statliga, kommunala och enskilda företag. Proportionen mellan dessa intressenter hade länge varit i runt tal 30 procent för statliga och 70 procent för kommunala och enskilda företag men hade på sistone förskjutits så att den statliga andelen ökats. När de pågående stora utbyggnaderna fullbordats, kunde jämförelsetalen förväntas bli ca 40 och 60 procent. Utvecklingen syntes leda därtill, att ökningen i det totala kraftbehovet i landet framdeles komme att tillgodoses ungefär till hälften av statliga och till hälften av kommunala och enskilda kraftföretag.

Beträffande det nuvarande innehavet av vattenkraft an-
föra de sakkunniga:

I själva verket torde huvudparten av den högvärdiga vattenkraften och en stor del av den återstående utbyggnadsvärda vattenkraften numera vara skild från de fastigheter till vilka den ursprungligen hört. En del av vattenkraften finnes dock allttjämt kvar hos den jordbruksidkande befolkningen. Bland dem som förvärvat vattenkraft och allttjämt äro intresserade av sådana förvärv märkas främst staten samt kommuner och enskilda företag som i liikhet med staten producera elektrisk kraft för distribution. En annan grupp utgöres av enskilda företag som huvudsakligen för egen industri eller närstående företag själva äro i behov av kraft. Vissa stora kraftproducenter framställa elektrisk kraft dels för avyttring i större skala dels ock för konsumtion vid egen industri. Vattenkraft har förvärvats ej blott för att täcka ett omedelbart förestående behov utan i avsevärd utsträckning lång tid i förväg. Detta är ej minst förhållandet med statens förvärv. Utom av nu nämnda producenter har vattenkraft förvärvats av personer och företag som tydligen ej haft för avsikt att själva utbygga strömfällen och som allenast spekulerat i en prisstegring på vattenkraften. Huruvida ett förvärv skett i ena eller andra syftet, är icke alltid lätt för en utomstående att bedöma. Företag som själva ha behov av kraft ha t. ex. understundom ömsevis köpt och sålt outbyggd vattenkraft, varför deras syfte med förvärven icke varit klart. Slutligen är tänkbart, att minoritetsandelar i strömfall kunna ha förvärvats för att köparen skulle mot erläggande av uttagningskostnad komma i åtnjutande av ersättningskraft, när fallet utbygges.

En överslagsberäkning som av de sakkunniga verkställt på grundval av kända förhållanden visade, att den kvantitet outbyggd men utbyggnadsvärd vattenkraft som innehades av kronan eller eljest funnes på fasta händer motsvarade åtminstone 18 000 miljoner kWh eller ca 75 procent av all outbyggd men utbyggnadsvärd vattenkraft. Den vattenkraft, som omfattades av det aktuella byggnadsprogrammet och som beräknades att vara tagen i anspråk senast år 1944, hade hänförs till utbyggd vattenkraft och inginge icke i nämnda siffra. Avdrag hade icke gjorts för minoritetsandelar i strömfall, där majoriteten funnes på fasta händer.

Nyssnämnda överslagsberäkning visade även, att av den outbyggda men utbyggnadsvärda vattenkraften — efter det genom försäljningar på senare tid betydande kvantiteter högvärdig vattenkraft övergått till fasta händer — ca 5 procent eller något mera kunde antagas finnas på spekulativa händer, till största delen sådan vattenkraft som stode på gränsen mellan högvärdig och lågvärdig.

Vad angår den hittillsvarande prissättningen å naturkraften uttala de sakkunniga, att vid förvärv av vattenkraft denna i allmänhet hade värderats med tämligen grova mått. Priserna hade väsentligen bestämts av utbud och efterfrågan. De hade därför också fluktuerat alltefter det intresse som under olika perioder ägnats kraftindustrin. En prisstegring inträdde strax efter sekelskiftet liksom under förra världskriget. Det vore en likartad tendens som under nu rådande förhållanden vålat viss oro för den framtida utvecklingen.

De sakkunniga påpeka vidare, att det vore mycket svårt att med hjälp av

objektiva normer beräkna naturkraftens värde på ett mera tillfredsställande sätt. Bland de faktorer som vore av betydelse för värdet av ett strömfall märktes till en början vattenföring och fallhöjd, vilka tillsammans bildade den effekt som kunde uttagas i fallet. Beträffande vattenföringen vore av största betydelse, hur denna växlade under olika delar av året. Med hänsyn till de möjligheter vattenlagen erbjöde att reglera avrinningen ur tillgängliga vattenmagasin vore det emellertid icke den naturliga vattenföringen som därvid vore avgörande utan den vattenföring som man kunde beräkna att erhålla genom en dylik reglering. En bedömning av regleringsmöjligheterna inrymde alltid vissa osäkerhetsmoment. — Storleken av utbyggnadskostnaden, som räknat i förhållande till den av vattenföring och fallhöjd bestämda effekten vore olika för olika strömfall, inverkade naturligtvis även på naturkraftens värde. Beräkningen av utbyggnadskostnaden erbjöde vissa svårigheter och kunde fördenskuil röra sig inom en relativt vid latitud. Detsamma gällde regleringskostnaden, som ju vore att anse som en del av utbyggnadskostnaden. — Även kostnaderna för underhåll och drift kunde variera vid olika kraftstationer och därför inverka på naturkraftens värde. — Av betydelse för naturkraftens värdering vore också strömfallets belägenhet, enär denna vore bestämmande i någon mån för utbyggnadskostnaden men framför allt för överföringskostnaden. Numera kunde elektrisk kraft överföras från nordligaste till sydligaste Sverige, men för ändamålet erfordrades ledningar som droge avsevärd kostnad för materiel, markanskaffning, underhåll och drift. Dessutom medförde överföringen kraftförlust av väsentlig betydelse för ekonomien. Även beräkningen av överföringskostnaden erbjöde svårigheter.

De sakkunniga anföra vidare, att med kostnaderna för vattenkraftens tillgodogörande skulle jämföras vattenkraftens värde i tillgodogjort skick. Lämpligast skedde detta genom att den beräknade årskostnaden jämfördes med den avkastning som brutto kunde antagas komma att erhållas per år. Bruttoavkastningen vore naturligtvis beroende på priset för den elektriska kraften, och detta i sin tur bestämdes av möjligheten att finna avsättning därför. Det pris som kunde erhållas för elektrisk ström vore i fråga om de förnämsta konsumenterna, nämligen industriföretagen, i väsentlig grad beroende av tillgången och priset på stenköl, som vore att betrakta som en regulator på priset för elektrisk kraft. Den storindustriella konsumtionen av elektrisk kraft utgjorde år 1941 5 250 miljoner kWh eller 70 procent av den totala konsumtionen. Järnvägars och spårvägars förbrukning samma år utgjorde 870 miljoner kWh eller 11 procent, den allmänna distributionen 1 410 miljoner kWh eller 19 procent. Till jämförelse kunde nämnas att den storindustriella förbrukningen åren 1929 och 1939 utgjorde respektive 3 600 och 5 940 miljoner kWh, motsvarande 83 och 76 procent. Tendensen visade en långsam minskning av storindustriens procentuella andel i konsumtionen. Den betydande nedgången av storindustriens procentuella andel år 1941 vore en tillfällig företeelse.

Beträffande värdet å naturkraften ha de sakkunniga slutligen framhållit,

att då utbyggandet av strömfallen som nämnt vore väsentligen beroende på den beräknade avsättningen för den elektriska kraften, strömfall, som ej behövde tagas i anspråk förrän efter visst antal år, hade ett mer eller mindre starkt reducerat *n u v ä r d e*. Vilka strömfall som närmast komme att tagas i anspråk bestämdes av kraftproduktionens kvalitet samt utbyggnadskostnaderna — därvid särskilt regleringsmöjligheterna spelade en betydande roll — och överföringskostnaderna. Det vore ekonomiskt fördelaktigt att söka nyttiggöra dyrbara regleringsmagasin för så stor fallhöjd som möjligt, t. ex. genom att utbygga flertalet strömfall i visst vattendrag innan ett annat vattendrag bleve föremål för ett mera intensivt utnyttjande. Vad anginge överföringskostnaderna vore det, så länge en större del av den norrländska kraften överfördes söderut, ekonomiskt fördelaktigt att bygga ut strömfallen i en sydligare älv innan en mera nordligt belägen älv tillgodogjordes, om ej andra omständigheter, såsom gynnsammare regleringsmöjligheter, övervägde. För att uppskatta ett strömfalls nuvärde vore alltid nödvändigt att bilda sig en uppfattning om den tidpunkt, då strömfallat sannolikt komme att tagas i anspråk. En sådan uppskattning komme att vila på lösa antaganden, när det ej vore fråga om strömfall som stode tämligen nära i tur att utbyggas. En felbedömning på denna punkt kunde medföra, att ett fall, som syntes billigt i inköp, visade sig med upplupna räntor och skatter stå innehavaren dyrt, när det slutligen utbyggdes.

Beträffande den framtida prisbildningen å naturkraft anförde de sakkunniga, att kraftindustrin till följd av den för närvarande stegrade kraftförbrukningen befunne sig i en period av forcerad utbyggnad. När behovet av vattenkraft såsom för närvarande ökades, riktades blickarna mot möjligheten att förvärva nya strömfall för framtida behov. Den trygghet som tillgången på vattenkraft i längden erbjöde, jämförd med bränslekraften, framträdde då med större klarhet än eljest. Intresset för förvärv av strömfall, i första hand sådana med gynnsamma utbyggnadsbetingelser, stegrades fördenskull hos de företag som hade möjligheter att utbygga vattenkraft, och härav följde en prisstegring för de strömfall som icke redan låge på fasta händer. Det vore emellertid troligt att, när den nuvarande krisen vore överstånden, intresset för vattenkraften ånyo komme att gå något tillbaka. Vad anginge priset på naturkraften vore dock sannolikheten för att detta liksom efter föregående topperioder ånyo skulle sjunka såtillvida mindre nu som tillgången på outbyggd vattenkraft vore väsentligt reducerad. Efter hand som strömfallen utbyggdes minskades ju tillgången på outbyggd kraft, och denna minskning ginge först ut över den högvärdiga kraften. Återstående högvärdig kraft kunde antagas redan nästan helt vara placerad hos sådana intressenter som avsåge att själva utbygga kraften. Även en del av den mindre värda men likväl utnyttjningsbara vattenkraften funnes på fasta händer.

Efter att ha erinrat om att enligt den av de sakkunniga verkställda överslagsberäkningen ca 75 procent av all outbyggd men utbyggnadsvärd vattenkraft funnes på fasta händer och ca 5 procent eller något mera på spekulativa händer anförde de sakkunniga vidare, att nu angivna förhållanden med-

förde, att de som spekulerade i vattenkraft kunde tänkas ha vissa möjligheter att framdeles uttaga relativt höga priser, eftersom åtminstone 75 procent av den outbyggda vattenkraften redan vore placerad på fasta händer och sålunda ur marknaden. Samtidigt som det stora samlade innehavet av outbyggd vattenkraft på fasta händer gäve vissa ökade möjligheter i denna riktning, innebure emellertid detta innehav också, att faran ur allmän synpunkt icke finge tillmätas alltför stor betydelse. Den outbyggda högvärdiga vattenkraft som innehades av kronan eller eljest funnes på fasta händer säkerställde erforderlig utbyggnad ungefär till år 1980. Härvid räknade de sakkunniga med den högsta dittills ifrågasatta belastningsökningen eller 400 miljoner kWh per år. Räknade man med all den utbyggnadsvärda vattenkraft, som nu funnes på fasta händer, vore landets behov av fortsatt utbyggnad vid samma årliga belastningsökning säkerställt till tiden inemot år 2000. Härav framginge, att om de spekulationstendenser som framträtt skulle fortvara, möjligheterna att driva upp priserna på naturkraften dock för avsevärd tid framåt vore begränsade. Den stora mängd vattenkraft som redan vore placerad på fasta händer vore helt undandragen verkningarna av spekulation. Vid bedömande av spekulationsmöjligheterna borde också uppmärksammas, att den vattenkraft, som alltjämt kunde tänkas bli förvärfvad i spekulativt syfte, icke hörde till den högvärdiga. Den vore alltså dyr i utbyggnad. Större vinst på spekulation i vattenkraft kunde knappast erhållas på annat sätt än att en erfaren köpare lyckades förvärva vattenkraft till billigt pris och därefter sålde den till någon som vore villig att betala ett högt pris, därför att kraften visade sig billig i utbyggnad. Något utrymme för en sådan mera betydande vinstmarginal kunde tills vidare svårigen finnas i fråga om den i utbyggnad dyra kraften.

För att belysa, vilken inverkan priset på naturkraften har på priset för den producerade elektriska kraften, ha de sakkunniga gjort dels en tabell, grundad å uppgifter som återfinnas i kommerskollegiets publikation »Sveriges utbyggda vattenkraft år 1930» dels ock själva från vattenfallsstyrelsen och ett antal andra innehavare av vattenkraft inhämtat vissa uppgifter som lagts till grund för en särskild sammanställning. Nämda tabell, som återfinnes i betänkandet (s. 51), omfattar 651 kraftstationer med en totaleffekt år 1929/30 av 775 000 kilowatt (kW).

Tabellen visar, att den del av *anläggningskostnaden i kronor per kilowatt*, som hänförs sig till naturkraften, för samtliga stationer respektive de större stationerna före år 1916 representerade 26 respektive 28 procent av totala anläggningskostnaden, åren 1916—21 18 respektive 15 procent och efter år 1921 20 respektive 16 procent. Naturkraftens relativa andel av totala anläggningskostnaden blev således lägre efter världskriget än före. Enär naturkraften endast belastas med ränta men byggnadsarbeten och maskinell utrustning dessutom med avskrivningar samt drift- och underhållskostnader, blir naturkraftens procentuella andel av årskostnaden d. v. s. av *kostnaden i öre per kilowattimme* väsentligt lägre än dess andel av anläggningskostnaden och uppgår för förutnämnda tidsperioder till 11 respektive 12 procent, 10 respektive 9 procent samt 10 respektive 8 procent av totala kostnaden

per kWh. Dessa siffror äro av skäl som de sakkunniga närmare angivit att betrakta som minimivärden.

Av svaren på förfrågningar, som de sakkunniga utsänt till ägarna av sammanlagt ett sjuttiootal utbyggda och outbyggda strömfall i skilda delar av landet, framgår bl. a., att — framför allt för Norrlands del — förvärven av vattenkraft varit koncentrerade till vissa perioder, nämligen åren 1908—09, 1917—21 samt 1937—42, under vilka perioder i medeltal per år strömfall med 700—1 000 miljoner kWh övergingo till de nuvarande ägarna. Under tidigare och mellanliggande perioder ha inköpen varit väsentligt mindre omfattande. Sålunda förvärvades knappast något strömfall i Norrland under åren 1910—16, då kungsådreprocesserna pågingo. Under perioden 1922—36 var omsättningen i runt tal endast 100 miljoner kWh i medeltal per år.

De sakkunniga ha vidare beträffande strömfall som avsåges med deras förfrågningar uppgjort en tabell angående kostnaden för den elektriska energien vid kraftstationsväggen för olika grupper av utbyggda eller under utbyggnad varande stationer. Till grund för beräkningen ha lagts de uppgifter om anläggningskostnader för kraftstationer och sjöregleringar, skadeersättningar, avgifter av olika slag, frikraftleveranser samt kostnader för inköp av naturkraft m. m. som lämnats av fallägarna. I tabellen ha icke medtagits strömfall som enligt hävd tillhöra ägaren. Dock ha medtagits Trollhättan, Älvkarleby och Porjus, som visserligen kunna räknas till hävdfallen men som på sin tid av riksdagen åsattes särskilt värde. Tabellen omfattar 31 kraftstationer. I kostnaden för naturkraften ingår, förutom ränta på köpeskilling respektive åsatt värde, kostnaden för fullgörande av eventuellt utgående frikraftleveranser och arrendavgifter samt dessutom ränta på samlade ränte- och skatteutgifter.

Kostnad för elektrisk kraft vid vissa större vattenkraftstationer.

Enligt av de sakkunniga inhämtade uppgifter och verkställda schematiska beräkningar.

A. Vid en uppdelning av stationerna efter tiden för förvärvet av strömfallet.

Strömfallet förvärvat:	Öre per kilowattimme:	
	totalt	därav naturkraft
1916 eller tidigare.....	0·56	0·063 (11 %)
1917—36	0·51	0·036 (7 %)
1937 eller senare	1·03	0·075 (7 %)
Samtliga	0·58	0·055 (9 %)

B. Vid en uppdelning av stationerna efter belägenheten.

Strömfallet beläget i:	Öre per kilowattimme:	
	totalt	därav naturkraft
Götaland och Svealand	0·75	0·113 (15 %)
Nedre och mellersta Norrland	0·49	0·028 (6 %)
Övre Norrland	0·48	0·007 (1 %)
Samtliga	0·58	0·055 (9 %)

De sakkunniga anföra slutligen, att den verkställda undersökningen visade, att en prishöjning med t. ex. 20 procent för naturkraften icke i och för sig

vore kännbar för den borgerliga förbrukningen, där priset hos konsumenten i regel låge över 10 öre per kWh, men däremot för storindustriens förbrukning, där priset oftast rörde sig om 1—3 öre per kWh. När framdeles utbyggnaden av vattenkraften komme att avse den icke högvärdiga kraften, bleve kostnaden för naturkraften — även med antagande av *samma* naturkraftpris per effekt-enhet — procentuellt mindre, allteftersom utbyggnadskostnaden stegrades. Därest priset för den mindervärdiga naturkraften framdeles liksom hittills bleve *lägre* per effektenhet än för den högvärdiga, minskades den procentuella andel, som kostnaden för naturkraften representerade, ytterligare. Detta innebure dock icke, att man kunde bortse från mindre prisstegringar för naturkraften. Kostnaden för elektrisk kraft bestode ju av ett stort antal var för sig relativt små delkostnader. För att hålla priset på elektrisk kraft nere vore det därför angeläget att söka begränsa varje kostnadspost, således även kostnaden för naturkraften. De sakkunniga hade med det anförda velat angiva proportionerna för det problem som föreläge till bedömande. Även om priset på naturkraften utgjorde endast en jämförelsevis liten del av priset på den elektriska kraften, vore det angeläget att söka motverka de spekulationstendenser som kommit till synes.

De sakkunnigas förslag.

Beträffande principerna för en lagstiftning till förhindrande av spekulation i vattenkraft framhålla de sakkunniga till en början, att därvid borde eftersträvas en lösning som kunde sägas stå i samklang med grunderna för den svenska vattenrätten. De sakkunniga ha därvid funnit, att införandet av en ny form av expropriationsrätt kunde vara ett lämpligt medel, samt anförä härom:

Som förut nämnts ger vattenlagen den som har majoriteten i ett strömfall, eller äger ena sidan därav, rätt att under vissa villkor tillgodogöra sig återstående andel mot ersättning. Denna tvångsrätt har givits honom för att främja ett ur allmän synpunkt rationellt utnyttjande av vattenkraften. Lagstiftaren har därvid utgått från att — där ej denna rätt tillkommer stat eller kommun såsom vattenrättsägare — den enskilda företagsamheten skulle sörja för att strömfallen utbyggdes, när detta borde ske. Den som innehar ett strömfall har själv frihet att välja tiden för utbyggnad. Tydligt är, att de enskilda liksom även stat och kommun härvid lägga ekonomiska synpunkter på frågan.

Denna rådighet över strömfaller möjliggör emellertid ej blott att välja en ekonomiskt gynnsam tidpunkt för utbyggnad av fallet utan även att dröja därmed längre än som ur allmän synpunkt är önskvärt. Även om hittills utbyggnad icke härigenom blivit förhindrad, kan till följd av vad nu sagts den som ej själv ämnar utbygga sitt fall hålla på detta i syfte att utvinna ett särskilt fördelaktigt pris av den som önskar förvärva och nyttiggöra fallet. Redan i samband med vattenlagens tillkomst väcktes frågan, huruvida icke det allmännas intresse av att strömfall utbyggdes vid lämplig tid borde tryggas genom bestämmelser i lagen. Med hänsyn till numera framkomna spekulationstendenser torde det vara påkallat att fråntaga strömfallsägaren det medel som lagstiftningen nu indirekt ger honom att fullfölja spekulation i vattenkraft. Detta torde utan avsteg från vattenlagens grundprinciper kunna ske genom

att införa möjlighet till tvångsingripande mot strömfallsägaren, om det ur allmän synpunkt är önskvärt att strömfallet utbygges. Såsom framhållits i direktiven för denna utredning är införandet av en expropriationsrätt ett lämpligt medel, när det gäller att hindra dem som innehava vissa nyttigheter att betinga sig för högt pris för dem, när de behöva tagas i anspråk. Ett strömfall kan redan nu med tillämpning av expropriationslagen för där angivna allmänna ändamål frångå ägaren, vare sig det är utbyggt eller ej. Expropriationslagens bestämmelser om expropriationsändamålen torde dock böra tolkas tämligen restriktivt och t. ex. en utvidgning av statens kraftproduktion synes icke i och för sig vara en åtgärd för sådant allmänt ändamål som avses i expropriationslagen. Beträffande utbyggda strömfall må även erinras om vattenlagens bestämmelser angående kronans lösningsrätt.

De sakkunniga påpeka, att man vid införande av nya bestämmelser i syfte att trygga utbyggnad av strömfall vid lämplig tidpunkt kunde välja mellan att intaga bestämmelserna i vattenlagen eller att utvidga ramen för expropriationsändamålen i expropriationslagen. Enligt de sakkunniga vore det förra alternativet att föredraga.

De av de sakkunniga föreslagna bestämmelserna om rätt att under vissa förhållanden taga i anspråk annans strömfall ha upptagits i ett av de sakkunniga upprättat förslag till lag om ändring i vissa delar av vattenlagen. För innehållet i detta förslag, som i allt väsentligt överensstämmer med det genom propositionen framlagda förslaget, redogöres å s. 25—32 i propositionen.

Yttranden över förslaget om ändring i vattenlagen.

Över betänkandet jämte därvid fogat förslag till lag om ändring i vissa delar av vattenlagen ha efter remiss yttranden avgivits av vattenöverdomstolen och samtliga vattenrättsdomare, kammarkollegiet, vattenfallsstyrelsen, kammarrätten, kommerskollegium, länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala, Värmlands, Västmanlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län, Sveriges industriförbund, svenska vattenkraftföreningen, svenska elektricitetsverksföreningen, riksförbundet landsbygdens folk, svenska stadsförbundets styrelse samt styrelsen för svenska landskommunernas förbund. Kommerskollegium har jämväl överlämnat yttranden från Skånes handelskammare och handelskammaren i Gävle. Med länsstyrelsens i Västernorrlands län utlåtande har överlämnats ett yttrande från länets elektriska förening samt med länsstyrelsens i Västerbottens län utlåtande yttranden från sistnämnda läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott och länets elektriska förening. Vid svenska vattenkraftföreningens utlåtande ha fogats yttranden av Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag och Stockholms superfosfat fabriks aktiebolag.

Beträffande innehållet i yttrandena får utskottet hänvisa till s. 32—49 i propositionen.

Departementschefen.

Föredragande departementschefen, statsrådet Bergquist, anförde vid remiss av förslaget till lagrådet bland annat följande:

»Den svenska vattenrätten vilar på den principen, att rätten till vatten är förenad med äganderätten till den grund, varå vattnet finnes. Rätten att tillgodogöra sig vattnet såsom drivkraft tillkommer alltså principiellt grundens ägare. I vattenlagen har vattenkraftintresset tillgodosetts genom betydande befogenheter att för genomförande av ett kraftföretag göra intrång i annans rätt. Såsom framhölls under förarbetena till lagen ha dessa förmåner tillerkänts vattenkraftintresset med hänsyn till den stora betydelse från allmän synpunkt som är förenad med vattenkraftens tillgodogörande. Å andra sidan ha på grund av de allmänna intressen som sålunda äro förbundna med vattenkraftens användning vissa inskränkningar stadgats i strömfallsägarens förfoganderätt över vattenkraften.

För närvarande är en betydande del av vattenkraften i våra vattendrag tagen i anspråk i produktionens tjänst. Av de sakkunnigas utredning framgår sålunda, att omkring en tredjedel av den till ungefär 36 000 miljoner kilowattimmar per år beräknade totala utbyggnadsvärda krafttillgången i vårt land redan är utbyggd. Av återstående två tredjedelar kan den ena anses högvärdig, d. v. s. medföra en utbyggnadskostnad som icke väsentligt överstiger utbyggnadskostnaden vid de redan utbyggda fallen, medan utbyggnad av den sista tredjedelen medför så stora kostnader, att den icke kan betraktas som högvärdig. Med utgångspunkt från en uppskattad årlig kraftproduktionsökning av 400 miljoner kilowattimmar ha de sakkunniga beräknat, att all högvärdig vattenkraft skulle vara utbyggd omkring år 1980 samt den icke högvärdiga kraften ett antal år in på 2000-talet. Dylika beräkningar kunna visserligen endast giva en ungefärlig bild av den troliga utvecklingen framdeles, vilken är beroende på så ovissa faktorer som teknikens utveckling och det allmänna ekonomiska läget. Så mycket torde likväl vara tydligt, att utbyggnaden av landets vattenkraft nu nått ett sådant stadium, att den tidpunkt är skönjbar, då åtminstone den högvärdiga naturkraften i stort sett kommer att vara tagen i anspråk. Den utveckling som sålunda ägt rum aktualiserar vissa spörsmål som förut icke varit så framträdande.

För en gynnsam utveckling i fortsättningen av den svenska kraftindustrin torde en viss planmässighet vid utbyggnaden av våra vattenkrafttillgångar vara erforderlig. Att det vid varje tidpunkt för utbyggnad lämpligaste strömfallet i första hand kommer till användning i produktionens tjänst är nämligen av stor ekonomisk betydelse för kraftindustrin i stort. Det torde i regel vara fördelaktigast att den högvärdiga kraften tages i anspråk innan den lågvärdiga kommer i fråga. För vinnande av ett gott ekonomiskt resultat är det vidare ofta påkallat, att samtliga strömfall i ett vattendrag utbyggas innan strömfällen i ett annat vattendrag tagas i anspråk. Vid en fullständig utbyggnad av ett vattendrag kan nämligen en verkställd reglering av vattnets avrinning ur tillgängliga vattenmagasin mången gång utnyttjas vid ett flertal kraftstationer och kostnaden för regleringen sålunda fördelas. Reglering av vattendragens källsjöar har under senare år fått ökad betydelse genom den samkörning mellan kraftverken som kommit till stånd. Att våra strömfall utbyggas i viss ordning torde även belingas av deras belägenhet i förhållande

till redan förefintliga kraftledningar. Vikten av att tillgänglig vattenkraft utbygges i rätt tid och på ett ändamålsenligt sätt har särskilt framträtt under nu rådande förhållanden, då importen av stenkol och drivmedel varit försvårad eller förhindrad.

En följd av strömfallsägarens rådighet över vattenkraften är, att han själv äger frihet att välja tiden för utbyggnad. För den händelse rätten till ett strömfall är fördelad på olika händer, kan den som har rätt till större delen eller ena sidan av strömfallet påkalla att utbyggnad kommer till stånd när han finner för gott. Det är givet, att strömfallsägaren eller majoritetshavaren anlägger ekonomiska synpunkter på frågan om och när utbyggnad bör ske. Såsom de sakkunniga framhållit möjliggör emellertid denna rådighet över strömfallet ej blott att välja en för företagaren ekonomiskt gynnsam tidpunkt för utbyggnad av fallet utan även att dröja därmed längre än som från allmän synpunkt är önskvärt. Den som råder över vattenkraften i strömfallet kan hålla på detta i syfte att tilltvinga sig en oskäligen ersättning av den som önskar förvärva och nyttiggöra fallet eller för att eljest bereda sig en vinst genom en väntad prisstegring på vattenkraft. Även om härigenom utbyggnad hittills icke blivit förhindrad, torde icke kunna bortses från att den möjlighet till spekulation i vattenkraft som sålunda förefinnes kan innebära en fara för att de till vattenkraften knutna allmänna intressena komma i efterhand. En från hela landets synpunkt önskvärd utbyggnad av ett visst strömfall som står i tur att tagas i anspråk kan förhindras eller fördröjas och ett planmässigt utnyttjande av våra vattenkrafttillgångar försvåras, med en stegring av priset på elektrisk energi som följd. Den lojala vattenkraftindustrien kan genom dylik spekulation tvingas att för säkerställande av sitt behov av naturkraft på ett alltför tidigt stadium uppköpa strömfall i ändamål att förekomma dem som i spekulationssyfte vilja förvärva vattenkraft. Det är tydligt, att genom en sådan osund konkurrens om naturkraften priset på denna pressas i höjden.

Av de sakkunnigas utredning torde framgå, att under senare år vissa tendenser till spekulation i vattenkraft kommit till synes. 1942 års riksdag har som förut berörts påpekat detta förhållande. Den verkställda utredningen giver emellertid därjämte vid handen, att en betydande kvantitet vattenkraft redan finnes på fasta händer. De förvärv av naturkraft som skett på senare tid ha sålunda i allmänhet avsett att tillgodose köparens eget behov av kraft, varvid dock detta behov mången gång icke varit omedelbart förestående utan tämligen avlägset. Enligt en av de sakkunniga med ledning av förhållandena år 1942 verkställd överslagsberäkning motsvarade den kvantitet utbyggd men utbyggnadsvärd vattenkraft som då innehades av kronan eller eljest funnes på fasta händer åtminstone 18 000 miljoner kilowattimmar per år eller omkring 75 procent av all utbyggd men utbyggnadsvärd vattenkraft, medan av sådan vattenkraft omkring 5 procent eller något mera antogs finnas på spekulativa händer. Den senare andelen ansågs av de sakkunniga till största delen utgöras av sådan vattenkraft, som står på gränsen mellan högvärdig och lågvärdig. Såsom de sakkunniga framhållit är emellertid att märka, att

under tiden närmast före verkställandet av denna beräkning betydande kvantiteter högvärdig vattenkraft övergått från spekulativa till fasta händer.

Med hänsyn till den jämförelsevis begränsade omfattning i vilken spekulation i vattenkraft förekommit har i flera yttranden över de sakkunnigas förslag uttalats den uppfattningen, att några åtgärder mot spekulation icke vore av behovet påkallade eller att därmed i allt fall borde anstå till dess behovet blivit mer påtagligt. För egen del kan jag medgiva, att hittills framkomna spekulationstendenser icke kunna sägas vara av den omfattning, att de ingiva mera allvarliga farhågor för den svenska kraftindustriens sunda utveckling. Den stora del av den outhygga kraften som innehaves av staten eller eljest finnes på fasta händer torde utgöra ett hinder för en mer omfattande spekulation. Särskilt statens andel torde härvid vara av betydelse. Å andra sidan innebär det förhållandet, att en så betydande del av naturkraften är placerad på fasta händer och således borta ur marknaden, vissa möjligheter att spekulera i höga priser för den återstående delen av den outhygga kraften. Överhuvud måste det enligt min mening beaktas, att det är ett samhällsintresse av största vikt att så vitt möjligt förhindra att tillgodogörandet av våra vattenkrafttillgångar försvåras till följd av spekulation. Även med hänsyn tagen till att kostnaden för förvärv av naturkraften utgör endast en mindre del av den sammanlagda kostnaden för elektrisk kraft äro olägenheterna härav från allmän synpunkt uppenbara. Det må också framhållas, att innehav av vattenkraft i spekulationssyfte innebär en förhållandevis mindre fara för det allmänna så länge tillgången på naturkraft är god, men att olägenheterna bli va mer betydande i den mån utbyggnaden fortskrider. Svårigheterna att er-hålla lämplig vattenkraft till skäligt pris kunna sålunda i en ej alltför avläg-sen framtid bli va mer framträdande. Det torde vara lämpligare att ingripa mot spekulation på ett tidigt stadium än att vänta därmed till en tidpunkt, då utbudet av vattenkraft från andra håll minskat och spekulationen till följd därav fått motsvarande större möjligheter att göra sig gällande. Med hän-syn till det anförda finner jag övertvågande skäl tala för att åtgärder mot spe-kulation i vattenkraft nu vidtagas.

För att motverka spekulation i vattenkraft torde olika utvägar kunna komma i fråga. Såsom framhölls i direktiven för de sakkunniga ligger det emellertid nära till hands att använda expropriation för att hindra inneha-vare av vattenkraft att tilltvinga sig oskälig ersättning för densamma när strömfallet från allmän synpunkt bör tagas i anspråk. De sakkunniga ha även, efter att ha övertvägt andra tänkbara åtgärder, stannat för att föreslå införande av en tvångsrätt av antydd innebörd. För egen del finner jag lösningen av det föreliggande spörsmålet böra sökas efter denna linje.

I det av de sakkunniga upprättade förslaget till lag om ändring i vissa delar av vattenlagen ha i 1 kap. 14 § upptagits de grundläggande förutsätt-ningarna för den nya expropriationsrätten. Stadgandets huvudsakliga inne-börd är, att om det finnes erforderligt för planmässigt utnyttjande av till-gänglig vattenkraft att visst strömfall utbygges och det ej kan antagas att

den som råder över vattenkraften själv kommer att utan avsevärt dröjsmål utbygga fallet, vattenkraften må tillgodogöras av den som är beredd att utan uppskov utbygga fallet. Såsom framgår av det förut anförda bör enligt min mening huvudsyftet med ett ingripande i lagstiftningsväg vara att så vitt möjligt hindra, att ett från allmän synpunkt rationellt utnyttjande av våra vattenkrafttillgångar försvåras till följd av spekulation. Detta syfte tillgodoses tydligen genom de sakkunnigas förslag. Genom en expropriationsrätt av dylik innebörd skulle nämligen initiativrätten i fråga om vattenkraftens tillgodogörande kunna frångås den som råder över kraften och fallets utbyggnad tryggas, när detta från allmän synpunkt vore önskvärt. En tvångsrätt av innebörd, att — förutom majoritetshavaren — även den som ägde en mindre del av ett strömfall medgäves rätt att påfordra fallets utbyggnad vore däremot uppenbarligen icke tillfyllest för detta ändamål. Införandet av expropriationsrätten skulle vidare utesluta möjligheten att erhålla ett överpris för vattenkraft som står i tur att tagas i anspråk. Härigenom skulle tydligen själva grunden för spekulation i vattenkraft rubbas och alltså möjligheten att med framgång spekulera i vattenkraft beskäras. Från nu angivna synpunkter kan förslaget anses utgöra en i stort sett tillfredsställande lösning av frågan. Det torde emellertid i anslutning till framställda invändningar böra undersökas, huruvida icke förslaget å andra sidan är för långtgående.

Under remissbehandlingen har sålunda gjorts gällande, att de föreslagna bestämmelserna om expropriation av annans vattenkraft skulle strida mot grunderna för den svenska vattenrätten och hinder från denna synpunkt möta mot förslagets genomförande. Denna uppfattning kan jag icke dela. Enligt den svenska vattenrätten tillkommer visserligen rätten till vattnet den som äger grunden. Den enskildes rådighet över vattnet är emellertid begränsad och till sitt innehåll bestämd med hänsyn till de allmänna ändamål vattendragen ansetts böra tjäna. Vad särskilt angår rätten att tillgodogöra sig vattnet såsom drivkraft utgår vattenlagen från den förutsättningen, att utnyttjandet av vattenkraften är ett av de mest betydelsefulla av de allmänna intressen som äro förknippade med vattendragen. Med denna utgångspunkt ha som förut nämnts å ena sidan betydande tvångsrättigheter tillerkänts vattenkraftintresset medan å andra sidan vissa inskränkningar stadgats i strömfallsägarens rätt. Lagen innebär alltså en avvägning mellan strömfallsägarens intresse samt till vattenkraften knutna allmänna intressen. Att, när sistnämnda intressen det kräva, företaga en jämkning av dessa regler kan icke anses stridande mot lagstiftningsens grundsatser, under förutsättning att ingripandet icke är alltför vittgående. Härvid torde man icke, såsom i vissa yttranden synes förutsättas, i fråga om initiativrätten till naturkraftens utnyttjande vara bunden vid den nuvarande regeln, enligt vilken rätt att tillgodogöra sig annans andel i strömfall tillkommer endast delägare i fallet. En expropriationsrätt av föreslagen innebörd, som när ett allmänt intresse det påkallar tillerkänner även annan än delägare vitsord till fallets utbyggnad, kan visserligen sägas utgöra en icke obetydlig begränsning av strömfallsägarens rätt till vattnet. Med hänsyn till den stora betydelse vattenkraften nume-

ra äger för tillgodoseende av olika samhällsbehov finner jag dock, i likhet med bl. a. vattenöverdomstolen, denna inskränkning icke gå utöver de i vattenlagen gällande grundprinciperna för strömfallsägares skyldighet att i det allmännas intresse tåla inskränkningar i äganderätten. Jag vill också erinra om att i främmande länder större vattendrag i regel förklarats vara allmänna. Då i vissa yttranden anmärkts, att de skäl som talade för införande av en dylik expropriationsrätt kunde tagas till intäkt även för en lagstiftning av motsvarande innebörd beträffande annan fast egendom, torde man vid denna jämförelse ha bortsett från den särställning som tillkommer vattenkraften på grund av dess stora betydelse från allmän synpunkt.

I vissa yttranden har vidare mot förslaget invänts, att detsamma vore mer omfattande än syftet med lagstiftningen krävde, i det att expropriationsrätten kunde riktas ej blott mot strömfallsägare som förvärvat vattenkraft i spekulationssyfte utan även mot andra. Särskilt har påpekats, att även ett företag som innehade naturkraft i avsikt att när företagets utveckling det påkallade utbygga strömfallet kunde fråntagas rätten till vattenkraften eller tvingas att utbygga fallet vid en från företagets synpunkt mindre lämplig tid. Vad sålunda anförts är enligt min mening av beskaffenhet att böra noggrant övervägas. Då det gäller att taga ställning till denna fråga torde först böra anmärkas, att begreppet spekulation icke är entydigt. Såsom påpekats i yttrandena kan det fattas i mer eller mindre vidsträckt bemärkelse. Då förut talats om spekulation i vattenkraft har därmed närmast avsetts det förhållandet, att vattenkraft förvärvats i syfte att bereda förvärvaren en mellanhandsvinst. Frånsett sådana spekulationsköp i egentlig mening kan, på sätt de sakkunniga anfört, förvärv av vattenkraft ha skett av olika anledningar. Staten samt kommuner och enskilda företag som producera kraft för distribution ha sålunda köpt vattenkraft för att vid behov utbygga densamma. I samma avsikt ha även enskilda företag som behöva kraft för egen industri förvärvat vattenkraft. Behovet av kraft kan i dessa fall ha varit jämförelsevis avlägset. Vattenkraft kan även ha förvärvats huvudsakligen i avsikt att placera kapital i realvärden. Det torde vara tydligt, att vid de flesta slag av förvärv av vattenkraft, som ej ske i syfte att omedelbart utnyttja densamma, avsikten är att bereda förvärvaren en vinst som överstiger upplupna räntor och skatter under tiden till dess strömfallet utbygges eller försäljes. I så måtto kan således alltid sägas föreligga ett spekulativt moment. Skillnaden mellan de fall, då förvärvaren har för avsikt att lojalt ställa vattenkraften i produktionens tjänst, samt övriga fall, då det huvudsakliga syftet är att bereda förvärvaren en vinst genom en väntad prisstegring å vattenkraft, är emellertid från allmän synpunkt betydande.

Ehuru det i och för sig hade varit önskvärt att begränsa expropriationsrätten uteslutande till sådana fall, då syftet med innehavet av outhyggd vattenkraft är sådant att osund spekulation kan sägas vara för handen, måste tagas i betraktande att svårigheterna att göra en sådan gränsdragning äro avsevärda. Det måste beaktas, att även den, som verkligen har för avsikt att själv så småningom låta av honom innehavd vattenkraft träda i pro-

duktionens tjänst, genom att dröja därmed under längre tid kan föranleda, att för utbyggnad mindre lämplig vattenkraft först måste tagas i anspråk och att kraftindustrin i stort härigenom kommer att i viss mån arbeta under mindre gynnsamma betingelser. Avgörande vikt torde fördenskull icke kunna tillerkännas enbart den omständigheten, att strömfallsägaren kan ha för avsikt att i en framtid, ovisst när, utbygga fallet. Överhuvud torde det möta betänkligheter att göra lagstiftningens tillämpning helt beroende av en så osäker faktor som strömfallsägarens avsikt med fallet, vilken tydligen kan växla från tid till annan; svårigheterna i bevisningshänseende äro uppenbara. Enligt min mening låter det sig alltså knappast göra att med ledning av strömfallsägarens syfte från lagstiftningen undantaga vissa kategorier av strömfallsägare.

Om sålunda denna väg icke är framkomlig, torde böra närmare undersökas, i vad mån berättigade intressen kunna trädas för nära genom en expropriationsrätt av föreslagen omfattning. Enligt förslaget är såsom förut nämnts grundförutsättningen för att expropriation skall medgivas, att utbyggnad av strömfallet i fråga erfordras för ett planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft. Att strömfallsägaren i en sådan situation ej vill avstå fallet till skäligt pris kan — bortsett från att syftet kan vara att hålla på fallet för att framdeles erhålla en högre köpeskilling eller för att eljest bereda sig en vinst genom en väntad prisstegring å vattenkraft — bero på att han önskar nyttiggöra fallet för egen del när en från hans synpunkt mer gynnsam tidpunkt är inne. I allmänhet torde det emellertid ej vara lönande för en strömfallsägare att, ehuru fallet sett ur en vidare synvinkel står i tur att utbyggas, dröja därmed under en längre tid. Ränteförlust och skatter som belöpa å tid då fallet ligger outnyttjat, oaktat den rätta utbyggnadstidpunkten är inne och fallet fått sitt fulla värde, måste nämligen tagas i beräkning. Någon mera avsevärd tidsskillnad torde alltså i regel ej kunna uppstå mellan den tidpunkt, då fallet från allmän synpunkt bör utbyggas, och den, då strömfallsägaren själv från egen ekonomisk synpunkt ändock bör taga fallet i anspråk. Då enligt förslaget ett framställt expropriationsanspråk skall avvisas, om det är antagligt att strömfallsägaren själv kommer att utan avsevärt dröjsmål utbygga fallet på ändamålsenligt sätt, torde alltså den strömfallsägare, som verkligen har för avsikt att lojalt ställa vattenkraften i produktionens tjänst, icke genom lagstiftningen åsamkas någon mera betydande inskränkning i sin rådighet över vattnet. Endast för det fall att en kristid med förhöjda utbyggnadskostnader är rådande kan det med fog göras gällande att strömfallsägaren verkligen kan ha skäl att dröja med utbyggnaden. I ett sådant läge är det emellertid som erfarenheten visat av särskild vikt att kunna rationellt utnyttja vattenkraften.

De sakkunniga ha uttalat, att under normala förhållanden ett uppskov av ett eller annat år med utbyggnadens påbörjande icke torde kunna anses innebära ett avsevärt dröjsmål. Enligt min mening bör man för att bereda ökad möjlighet för fallägaren att själv verkställa utbyggnaden i regel räkna med något längre tider. Därest en strömfallsägare, som verkligen har för av-

sikt att uthygga fallet, på grund av framställd expropriationsansökan skulle gripa sig an därmed tidigare än han eljest skolat göra, bör, på sätt de sakkunniga uttalat, den som påkallat expropriation förbinda sig att köpa kraft från kraftstationen intill dess strömfallets ägare själv blir i behov av kraften. Skulle expropriationssökanden ej vara villig att ingå en sådan överenskommelse på skäliga villkor, bör frågan om expropriation förfalla.

Enligt förslaget skall strömfallsägaren beredas tillfälle att yttra sig över framställd ansökan om expropriation inom ett år från det ansökningen delgavs honom eller, om synnerliga skäl därtill äro, inom kortare tid, dock minst tre månader. Genom dessa bestämmelser synes strömfallsägaren erhålla ett skäligt rådrum för att taga ställning till frågan om fallets utbyggnad.

Vid bedömandet av expropriationsinstitutets verkningar bör även beaktas den utformning som givits ersättningsreglerna. — — —

Det synes som om en expropriationsrätt, vilken kringgärdats av här berörda garantier, icke skulle medföra något obehörigt intrång för de lojala kraftproducenterna. De farhågor som framskymtat i vissa yttranden, att industriföretag, som producerade kraft för eget behov, skulle genom expropriationsmöjligheten hämmas i sin utveckling, synas mig högst överdrivna. Jag är alltså beredd att i princip godtaga de sakkunnigas förslag i vad angår förutsättningarna för expropriationsrätten.

I detta sammanhang må även beröras den i vissa yttranden mot förslaget framförda invändningen, att expropriationsrätten borde inskränkas till att avse endast strömfall, som förvärvats efter lagstiftningens ikraftträdande. Med anledning härav må framhållas, att grunden till den föreslagna expropriationsrätten, liksom vid all expropriation, består i att allmänt gagn kräver egendomens avstående. Det allmänna intresse som förevarande lagstiftning avser att tillgodose är som förut nämnts i första hand att trygga en rättidig och ändamålsmässig utbyggnad av våra krafttillgångar utan att naturkraften behöver betalas med oskäligt pris. För att vinna det syfte lagstiftningen sålunda uppställer måste självfallet lagstiftningen äga tillämpning å all outbyggd vattenkraft, oavsett vid vilken tidpunkt denna förvärvats. Den enskilde som vid viss tidpunkt förvärvat ett strömfall kan icke göra anspråk på att hans rätt till strömfallet allt framgent skall bedömas efter de vid förvärvet gällande rättsreglerna. Liksom förhållandet är med all äganderätt måste dess innehåll vara underkastat de förändringar, som till följd av utvecklingen på lagstiftningens väg genomföras. Av skäl som nu anförts synes även det av Skånes handelskammare väckta förslaget om att begränsa lagstiftningen till strömfall, som förvärvats efter ingången av år 1937, icke kunna upptagas. Anledning synes ej heller föreligga att, såsom samma handelskammare föreslagit, från lagstiftningen utesluta strömfall i de södra delarna av landet.

Såsom de sakkunniga framhållit torde det icke vara lämpligt att i lagen närmare angiva vad med planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft skall förstås. Gentemot vad länsstyrelsen i Jämtlands län anfört angående önskvärdheten, att i lagtexten fastslås att expropriationsändamålet bör vara

av väsentlig betydelse för det allmänna, må framhållas, att bestämmelsen om planmässighet enligt min mening innefattar ett dylikt krav på expropriationens vikt från allmän synpunkt. Frågan om planmässighet bör således bedömas med hänsyn till den allmänna kraftförsörjningen i riket. För att detta skall komma till tydligare uttryck i lagtexten bör en mindre jämkning vidtagas i sakkunnigförslaget. Vid avgörandet om planmässigheten kräver ett visst strömfalls tillgodogörande torde i övrigt de av de sakkunniga anförda synpunkterna kunna tjäna till ledning. Särskilt bör enligt min mening beaktas, att behovet av kraft inom de delar av landet, där vattenkraften är belägen, icke åsidosättes. Å andra sidan synes den omständigheten, att ett lokalt behov av kraft finnes, icke i och för sig utgöra tillräcklig expropriationsanledning. Ej heller läser det vara tillfyllest att den som gör ansökan om expropriation själv är i behov av kraft för sin rörelse. Införandet av en rätt till expropriation för att tillgodose ett till viss ort eller visst företag knutet behov av kraft är icke motiverat av det syfte som ligger till grund för förslaget. Det må emellertid erinras, att enligt allmänna expropriationslagen möjlighet föreligger att för där angivna ändamål taga i anspråk annans strömfall, om så skulle erfordras.

Med hänsyn till arten av de avgöranden varom här är fråga anser jag det uppenbart, att befogenhet att medgiva expropriationsrätt i överensstämmelse med de sakkunnigas förslag bör tillkomma Kungl. Maj:t och ej vattendomstolarna. Vad angår ersättningsfrågan torde denna däremot, på sätt de sakkunniga föreslagit, böra avgöras av vattendomstol.

Enligt de sakkunnigas förslag skall expropriationsrätt tillkomma kronan, kommun eller annan, som är beredd att utan uppskov utbygga fallet. I vissa yttranden har däremot gjorts gällande, att expropriationsmedgivande borde kunna meddelas till förmån endast för stat och kommun. Till stöd för denna ståndpunkt har bl. a. framhållits, att om expropriationsrätt tillkomme även enskild, detta kunde medföra att lagstiftningen erhöle en vidare tillämpning än dess syfte krävde.

Då det gäller att bestämma kretsen av de expropriationsberättigade må till en början påpekas, att det för lagstiftningens syfte i princip är utan betydelse om utbyggnaden av det strömfall varom är fråga äger rum genom ett statligt, kommunalt eller enskilt företag. Det väsentliga är, att vattenkraften kommer till nytta. Vissa kraftföretag torde väl kunna sägas vara av mera omedelbar betydelse för det allmänna medan andra endast medelbart lända samhället till gagn. Med hänsyn till den samkörning som numera äger rum mellan alla större kraftföretag har dock denna gränsdragning icke någon större betydelse. Den sammanfaller för övrigt ej med den föreslagna åtskillnaden mellan statliga och kommunala företag å ena samt enskilda företag å andra sidan. Kommuner ingå t. ex. emellanåt jämte enskilda intressenter i gemensamma företag. Att utesluta expropriationsrätt för enskilda synes icke heller vara av något praktiskt värde, då man kan utgå från att expropriation icke kommer att beviljas i andra fall än då det även från allmän

synpunkt är påkallat. Någon fara för att ett enskilt företag skulle erhålla rätt till expropriation av vattenkraft enbart av den anledningen att det är i behov av kraft för egen förbrukning torde alltså ej förefinnas. Dessutom må erinras om att enligt de sakkunnigas förslag Kungl. Maj:t vid beviljande av expropriationstillstånd äger föreskriva sådana villkor som från allmän synpunkt finnas erforderliga. Vad särskilt angår det av länsstyrelsen i Jämtlands län anförda skälet mot de sakkunnigas förslag, att ett enskilt företag kunde tänkas komma att under avsevärd tid efter expropriationstillståndets meddelande underlåta att utbygga strömfallet, må framhållas, att det torde kunna förutsättas att tillstånd icke kommer att meddelas utan att betryggande garanti finnes för att sökanden kommer att utan dröjsmål påbörja och fullfölja utbyggnaden. Med hänsyn till det anförda finner jag ej anledning frånga de sakkunnigas förslag att — i överensstämmelse med vad i vattenlagen eljest är förhållandet i fråga om befogenhet att göra intrång i enskild rätt — likställa statliga, kommunala och enskilda företag.

Man torde kunna utgå från att strömfall, som tillhör kronan eller vari kronan äger så stor del att vitsord till utbyggnad föreligger, kommer att tagas i anspråk i produktionens tjänst när detta från allmän synpunkt är lämpligt. Från denna synpunkt vore det alltså ej behövt att låta den föreslagna expropriationsrätten gälla mot kronan. Såsom de sakkunniga framhållit torde emellertid expropriation böra kunna medgivas av en mindre kronans minoritetsandel i samband med expropriation av majoriteten i strömfallet. Med hänsyn härtill torde något principiellt undantag ej böra göras i fråga om vattenkraft som tillkommer kronan. På grund av föreskrifterna i § 77 regeringsformen, enligt vilka kronans fastigheter äro undandragna Konungens administrativa förfoganderätt, torde emellertid för avstående av kronans andel i strömfall krävas riksdagens samtycke. Även om sådant samtycke kan anses innefattat i riksdagens antagande av en lag, som tillerkänner Konungen rätt att för det expropriationsändamål varom här är fråga besluta om avhändande av kronans fasta egendom, torde det dock med hänsyn till expropriationsändamålets beskaffenhet vara lämpligast, att riksdagens samtycke inhämtas i annan ordning. Ett annat skäl härför är, att kronans andelar i strömfall ofta förvärvats efter riksdagens medverkan. Jag vill därför tillstyrka de sakkunnigas förslag att i lagtexten intages bestämmelse av innehåll, att expropriationsrätt ej utan riksdagens samtycke må medgivas i fråga om strömfall, däri kronan har del. Någon tidsutdräkt av betydelse torde ej behöva förorsakas härav. En dylik bestämmelse betager icke riksdagen möjligheten att giva mer eller mindre generella bemyndiganden till upplåtelser av mindre vikt. Bestämmelsen innebär uppenbarligen ej heller i fråga om kronan tillhörig vattenkraft någon inskränkning i vattenlagens stadganden om rätt för den som har majoriteten i ett strömfall eller äger ena sidan därav att utan riksdagens medgivande tillgodogöra sig återstående andel.

Såsom de sakkunniga föreslagit torde Kungl. Maj:ts expropriationsmedgivande icke böra innebära någon eftergift från vattenlagens villkor för utbyggande av strömfall i annat hänseende än att exproprianten ej behöver innehåva eljest erforderlig rätt till fallet. Exproprianten må således tillgodogöra sig vattenkraften i strömfallet allenast om hinder i övrigt ej möter enligt 2 kap. vattenlagen.

På sätt jag i det föregående antytt torde i enlighet med de sakkunnigas förslag Kungl. Maj:t, när expropriationstillstånd meddelas, böra äga att föreskriva de särskilda villkor, som från allmän synpunkt finnas erforderliga med avseende å vattenkraftens utnyttjande. De sakkunniga ha med denna bestämmelse åsyftat sådana villkor som kunna böra uppställas för att ett vattendrag med därtill hörande regleringsmagasin skall kunna utnyttjas på ett rationellt sätt eller för att strömfallet skall rätt fylla sin uppgift för kraftförsörjningen i landet vid samkörning. Bestämmelsen ger däremot icke Kungl. Maj:t rätt att uppställa fiskaliska villkor eller föreskrifter om priset å den producerade kraften eller dylikt. En priskontroll å elektrisk kraft har tidigare genomförts i annan ordning.

Självfallet bör den som erhållit expropriationsrätt snarast möjligt genomföra sin avsikt att utbygga fallet. Därest exproprianten brister härutinnan eller ej behörigen fullgör sin ersättningsskyldighet gentemot ägaren av strömfallet, bör expropriationsrätten förverkas. De bestämmelser i dessa hänseenden som de sakkunniga föreslagit torde böra genomföras. Sålunda synes förordnandet om expropriation böra förfalla, om exproprianten icke inom ett år från det förordnandet meddelades hos vattendomstolen sökt tillstånd till strömfallets utbyggande eller om ansökan om sådant tillstånd avslås. Detsamma lär böra gälla, om i penningar bestämd ersättning för vattenkraften ej guldits inom tre månader efter det ersättningen blivit slutgiltigt fastställd — såvida icke strömfallet enligt medgivande av ersättningstagaren tagits i besittning utan att ersättningen guldits — eller om strömfallet ej utbygges inom tid som vattendomstolen bestämmer. Därjämte torde på sätt de sakkunniga föreslagit böra föreskrivas, att om expropriationsmedgivandet förfaller, nytt medgivande med avseende å strömfallet ej utan synnerliga skäl må meddelas inom tio år. Med hänsyn till att den, mot vilken expropriationsanspråket riktats, under tiden för expropriationstillståndets giltighet betagits möjlighet att förfoga över vattenkraften, synes en sådan bestämmelse befogad.

Frågan om de regler enligt vilka ersättningen för exproprierad vattenkraft bör bestämmas är självfallet av största betydelse. Då det gäller att taga ståndpunkt härtill uppstår först frågan, i vilken omfattning ersättningen bör utgå medelst kraftöverföring. Med avseende å tillgodogörande av annans vattenkraft enligt bestämmelserna i 2 kap. 5, 6 och 7 §§ vattenlagen gäller som förut nämnts, att ersättning för vattenkraften skall utgå genom tillhållande av motsvarande kraftbelopp, såframt och i den mån ersättningens utgörande i kraft ej prövas medföra olägenheter av betydelse för ena eller

andra parten. Kostnaden för kraftens tillhandahållande skall av ersättnings-tagaren gäldas antingen kontant eller medelst reduktion av kraftbeloppet. Såsom de sakkunniga framhållit torde det vara tydligt, att dessa regler icke kunna oförändrade tillämpas då annans vattenkraft må tillgodogöras med stöd av den föreslagna expropriationsrätten. Därest i sådant fall ersättning i regel skulle utgå i form av kraft, skulle nämligen den situationen inträda, att ersättningstagaren kunde efter gottfinnande disponera över större delen av kraften, medan exproprianten finge bära de med företaget förenade riskerna. Härigenom skulle expropriationsrätten bliva i stort sett värdelös. Å andra sidan bör emellertid, såsom de sakkunniga anført, icke göras större avsteg från nu gällande principer än som är nödvändigt.

Syftet med den nuvarande bestämmelsen om ersättning medelst kraftöverfö- ring är, att den fastighet till vilken den avstådda vattenkraften hört bör tillföras ett annat realvärde, nämligen ersättningskraft. Det torde vara tyd- ligt, att ersättningskraften mången gång överstiger den berättigade fastighe- tens eget behov. För sådant fall föreligger intet hinder för fastighetens ägare att överlåta kraften till annan konsument eller att, mot den ersättning varom överenskommelse kan träffas, låta det företag som verkställt utbyggnaden förfoga över kraften. En viss konkurrens kan alltså uppstå mellan kraft- verksföretaget och de fastighetsägare som erhållit ersättning i form av kraft. Mot stadgandena om ersättning medelst kraftöverfö- ring har också från kraft- producenternas sida framkommit viss kritik, därvid hävdats att ersättnings- tagaren blivit alltför gynnsamt ställd i förhållande till den verkliga företa- garen, som har att vidkännas de med företaget förenade riskerna.

Då det i fråga om ersättning för vattenkraft som tages i anspråk genom expropriation gäller att finna en lämplig begränsning av expropriantens skyl- dighet att utgiva ersättning i form av kraft, ligger det nära till hands att in- skränka skyldigheten att tillhandahålla kraft till vad som motsvarar veder- börande fastighets behov eller vad fastighetens ägare eljest behöver förfoga över för egen anläggning. De sakkunniga ha också sökt utforma en be- gränsning av skyldigheten att leverera ersättningskraft i överensstämmelse härmed. Enligt förslaget gäller sålunda, att ersättning medelst kraftöverfö- ring skall utgå dels i den mån fastighet till vilken vattenkraften hört kan anses ha behov av kraft dels ock om vattenkraften varit avsedd för viss an- läggning och kraften erfordras för denna. Även för det fall att vattenkraften varit avsedd för viss orts behov skall enligt förslaget ersättning lämnas me- delst kraftöverfö- ring i den mån orten kan anses ha behov därav. Förutsätt- ning för att ersättning utöver vad som erfordras för fastighetens eget behov skall utgå i denna form är emellertid, att ersättningstagaren är berättigad att överföra kraften till den anläggning eller ort, varom är fråga. Enligt för- slaget skall vidare ersättning icke obligatoriskt utgå medelst kraftöverfö- ring under angivna förutsättningar. Liksom förhållandet är i fråga om ersättning för annans vattenkraft, som tillgodogöres jämlikt 2 kap. 5, 6 eller 7 §, skall nämligen möjlighet föreligga att göra undantag, såframt och i den mån

ersättningens utgörande i kraft prövas medföra olägenheter av betydelse för ena eller andra parten.

De sakkunnigas förslag finner jag utgöra en godtagbar lösning av spörsmålet, i vilken omfattning ersättning bör bestämmas att utgå medelst kraftöverföring. Härigenom tillgodoses i görlig mån den synpunkten, att den fastighet till vilken kraften hört erhåller ersättning i form av ett realvärde. Å andra sidan vinnes en nödvändig begränsning av expropriantens skyldighet att tillhandahålla ersättningskraft. Mot förslaget kan visserligen såsom skett i några yttranden invändas, att en vattenkraftägare, vars vattenkraft toges i anspråk genom den föreslagna expropriationsrätten, kommer i ett sämre läge i fråga om rätt att erhålla ersättningskraft än ägaren av en minoritetsandel som med stöd av nuvarande bestämmelser tillgodogöres av annan. Denna följd torde emellertid näppeligen kunna undvikas. Det synes nämligen icke lämpligt, att vid sådan expropriation av vattenkraften i ett strömfall som avses med förslaget låta ersättningen till ägaren av en minoritetsandel utgå efter principiellt andra regler än ersättningen till majoritetshavaren. För övrigt må anmärkas, att ersättningskraft för minoritetsdelar i jämförelsevis stor utsträckning brukar av ersättningstagaren mot vederlag i penningar överlåtas till kraftverksägaren, varför skillnaden i praktiken icke torde bliva så betydande. Vad angår den av länsstyrelsen i Jämtlands län uttalade farhågan, att genom förslagets bestämmelser behovet av kraft inom den bygd där strömfallet vore beläget skulle bliva åsidosatt, må erinras, att enligt förslaget ersättning i regel skall utgå i form av kraft när vattenkraften är avsedd för viss ort. Visserligen gäller som förutsättning härför, att ersättningstagaren är berättigad överföra kraften till denna ort, men om ersättningstagaren icke äger rätt att för detta ändamål begagna redan befintlig ledning, torde koncession för framdragande av ny ledning icke vägras, om den eljest är förenlig med planmässig elektrifiering. Man torde för övrigt kunna utgå från att bygdens behov av kraft kommer att beaktas redan i samband med prövning av själva expropriationsfrågan.

Av förslagets ståndpunkt beträffande förutsättningarna för att ersättning skall lämnas i form av kraft torde följä, att större delen av den vattenkraft, som exproprianten får tillgodogöra, kommer att ersättas med pengar.

I det av de sakkunniga upprättade förslaget till lag om ändring i vissa delar av vattenlagen ha de grundläggande bestämmelserna om den föreslagna expropriationsrätten upptagits under 1 kap. 14 §. I detta lagrum ha därjämte införts stadganden om förfarandet i expropriationsärendet, varjämte, i likhet med vad som gäller enligt allmänna expropriationslagen, föreskrivits att expropriationsrätt ej må övergå från innehavaren till annan utan Konungens medgivande. Vad de sakkunniga sålunda föreslagit torde med vissa redaktionella jämkningar böra genomföras.

I 2 kap. 16 § torde i enlighet med de sakkunnigas förslag böra upptagas bestämmelse av innehåll, att exproprianten äger lösa erforderligt utmål för kraftstationen. En sådan bestämmelse synes nödvändig, enär eljest strömfallsfastighet skulle kunna komma att saknas. I anledning av denna bestäm-

melse torde, såsom de sakkunniga jämväl föreslagit, en följdändring av redaktionell art böra vidtagas i 9 kap. 48 §. Därjämte synas bestämmelserna i 2 kap. 19 § om utrivning av annans byggnad i vatten när vattenkraft tillgodogöres enligt 5, 6 eller 7 § i samma kap. böra göras tillämpliga jämväl då strömfall tages i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §.

I överensstämmelse med de sakkunnigas förslag synas stadgandena om ersättningsens utgående i kraft böra upptagas i 9 kap. 13 §. Därjämte torde, såsom de sakkunniga förordat, 20 och 34 §§ i samma kap. böra ändras så, att vad i den förra paragrafen stadgas om uttagningskostnad och i den senare om ställande av säkerhet, när tillgodogjord vattenkraft avstås, erhåller giltighet även när 1 kap. 14 § tillämpas. I fråga om 9 kap. 20 § i de sakkunnigas förslag torde dock en jämkning böra vidtagas, så att det tydligt framgår att det är de i 20 § första stycket givna reglerna för uttagningskostnadens beräkning som skola i tillämpliga delar lända till efterrättelse. Jag vill nämna, att den i berörda stycke första punkten föreskrivna jämförelsen med nyttan för ersättningsgivaren kan vinna tillämpning allenast beträffande sådan falldel som icke ingår i ett eventuellt förefintligt majoritetsinnehav. I den mån ersättning till majoritetsinnehavare skall utgå i form av kraft ger sagda punkt ej annan ledning för uttagningskostnadens bestämmande än att denna skall bestämmas till skäligt belopp.

De föreslagna lagändringarna torde böra träda i kraft den 1 juli 1945.»

Sedan *lagrådet* avgivit yttrande över förslaget och därvid framställt erinringar i två hänseenden, anförde föredragande departementschefen:

»Lagrådet har hemställt, att i 1 kap. 14 § första stycket av förslaget skulle — i stället för den i det remitterade förslaget intagna bestämmelsen, enligt vilken rätt att tillgodogöra strömfall, vari kronan har del, ej skulle få upplåtas utan riksdagens medgivande — intagas föreskrift, att expropriation, varom här är fråga, icke må ske beträffande vattenkraft, som tillkommer kronan. På sätt lagrådet framhållit skulle en sådan bestämmelse medföra att för tillgodogörande av strömfall, vari kronan har del, erfordrades frivillig överlåtelse av kronans andel. Om denna ordning väljes eller om åt stadgandet gives det innehåll, att expropriation av sådan andel ej må äga rum utan riksdagens medgivande, synes vara utan större saklig betydelse. Med hänsyn härtill föreligga enligt min mening icke tillräckliga skäl att frångå det remitterade förslaget i denna del, vilket innebär den praktiska fördelen att expropriationen kan omfatta strömfallet i dess helhet och att exproprianten sålunda, fränsett den möjligheten att han förut har del däri, kommer att innehava fallet på enhetlig rättsgrund. För att av lagtexten tydligt skall framgå, att riksdagens prövning skall avse endast frågan om tillgodogörandet av den vattenkraft, som tillkommer kronan, ha emellertid, såsom lagrådet i andra hand hemställt, ordalagen i stadgandet jämkats i anslutning härtill.

I övrigt har lagrådet lämnat lagförslaget utan annan erinran än att lagrådet hemställt om sådan ändring i avfattningen av rubriken till 1 kap. 14 §, att densamma angäve att paragrafen handlade om skyldighet att låta annan taga strömfall i anspråk. Vad lagrådet sålunda hemställt har iakttagits.»

Utskottet.

Förevarande lagförslag har föranletts av en riksdagsskrivelse år 1942, vari bl. a. framhölls, att det påginge en ohämmad spekulation i outhbyggda vattenfall, vilket missförhållande krävde uppmärksamhet. Grundstadgandet i lagförslaget är, att, om det från allmän synpunkt finnes erforderligt för planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft att visst strömfall tillgodogöres och det ej kan antagas, att den som råder över vattenkraften själv kommer att utan avsevärt dröjsmål utbygga fallet, vattenkraften må tillgodogöras av den som är beredd att utan uppskov utbygga fallet.

I de i ämnet väckta motionerna har hemställts om avslag å propositionen. Motionärerna göra gällande, att något behov av den föreslagna lagstiftningen icke föreligger samt att förslaget står i strid mot grunderna för den svenska rätten på förevarande område. Samma synpunkter ha framförts i flera av de yttranden, vilka avgivits över det sakkunnigförslag, som legat till grund för propositionen.

Det torde vara obestridligt, att en viss planmässighet vid utbyggnaden av landets vattenkrafttillgångar är erforderlig för en gynnsam utveckling av kraftindustrin. Olika omständigheter av teknisk och ekonomisk art påkalla, att utbyggnaden sker i rätt tid och i viss ordning.

Den rätt att råda över vattenkraften, som enligt vattenlagen tillkommer strömfallsägaren, möjliggör för honom att fritt välja tiden för utbyggnad av fallet. Strömfallsägare kunna därigenom förhindra, att strömfall utbygges å den tid och i den ordning som enligt vad ovan anförts är påkallad med hänsyn till kraftindustrin i stort. Syftet för strömfallsägaren kan därvid vara att tilltvinga sig en oskäligen ersättning för fallet i framtiden. Den möjlighet till spekulation i vattenkraft som härigenom beredes kan innebära en fara för att de allmänna intressen som ostridigt äro förenade med vattenkraftens användning åsidosättas. Svårigheter att tillgodose det allmänna kraftbehovet kunna uppstå och priset på den elektriska energien kan drivas i höjden.

Den utredning de sakkunniga verkställt giver vid handen, att vissa tendenser till osund spekulation i vattenkraft framkommit. En av de sakkunniga gjord överslagsberäkning utvisar, att av den outhbyggda men utbyggnadsvärda vattenkraften vid tiden för de sakkunnigas undersökning fem procent eller något mera fanns å spekulativa händer. Denna vattenkraft utgjordes till största delen av sådan som står på gränsen mellan högvärdig och lågvärdig.

Även om den kvantitet vattenkraft som för närvarande innehas i spekulativt syfte kan antagas vara relativt ringa, följer därav dock icke, att åtgärder mot spekulation i vattenkraft ej äro av behovet påkallade. Att utbyggnaden av landets vattenkraft icke försvåras är enligt utskottets mening av synnerlig betydelse med hänsyn till de till vattenkraften knutna allmänna intressena. Den spekulation i vattenkraft som hittills förekommit torde ha tillfört sina utövare betydande vinster. Berörda förhållande har uppenbar-

ligen icke kunnat undgå att i viss mån inverka fördyrande på råkraften. De strömfall, som icke ställas i kraftproduktionens tjänst, kunna, även om den kraft som där kan utvinnas utgör endast en ringa del av landets sammanlagda outbyggda vattenkraft, representera en betydande del av den vattenkraft, som kan utvinnas i ett visst vattendrag, och med hänsyn till sin geografiska belägenhet och övriga omständigheter vara av sådan beskaffenhet, att en utbyggnad av dem utan avsevärt dröjsmål framstår såsom särskilt önskvärd ur allmän synpunkt. Innehavet av vattenkraft i spekulativt syfte är givetvis icke konstant. Enligt vad de sakkunnigas utredning utvisar ha genom försäljningar den närmaste tiden före utredningens verkställande betydande kvantiteter högvärdig vattenkraft övergått från spekulativa till fasta händer. Tendenserna till spekulation kunna, därest icke verksamma åtgärder däremot vidtagas, taga en ökad omfattning. Det kan måhända göras gällande, att innehav av vattenkraft i spekulativt syfte så länge tillgången på outbyggd vattenkraft ännu är god icke föranleder några mera avsevärda svårigheter att förvärva lämplig vattenkraft till skäligt pris. Såsom föredragande departementschefen framhållit har dock utbyggnaden av landets vattenkraft nu nått ett sådant stadium, att den tidpunkt är skönjbar, då åtminstone all högvärdig vattenkraft kommer att vara tagen i anspråk. I den mån kraftbehovet ökar måste emellertid vådorna av spekulationstendenser framstå såsom alltmer allvarliga. Fullgiltiga skäl torde sålunda föreligga för ett ingripande mot spekulation, innan dessa tendenser blivit mera framträdande. Av nu anförda skäl anser utskottet, att åtgärder mot spekulation redan nu böra vidtagas.

Jordägarens rätt att råda över vattnet å hans grund är genom vattenlagen underkastad betydande inskränkningar, föranledda av de olika allmänna intressen som äro förenade med vattendragen. Av dessa intressen är angelägenheten av att vattenkraften blir rationellt tillgodogjord ett av de viktigaste. Avsevärda skyldigheter ha med hänsyn härtill ålagts strömfallsägare. I detta sammanhang må särskilt nämnas den tvångsrätt, som delägare i strömfall har gentemot annan delägare att mot ersättning tillgodogöra sig dennes andel i strömfallet. Enligt utskottets mening kan den nu föreslagna expropriationsrätten icke anses gå utöver de grundprinciper som enligt vattenlagen gälla beträffande inskränkningar i strömfallsägarens rätt. Utskottet vill framhålla, att redan vid vattenlagens tillkomst fråga väcktes, huruvida icke det allmännas intresse av att strömfall vid lämplig tidpunkt utbyggdes borde tryggas genom lagbestämmelser. Det särskilda utskott, som i riksdagen behandlade förslaget till vattenlagen, förordade riksdagsskrivelse med begäran om utredning i nämnda syfte, vilken hemställan dock avslogs av riksdagen. Här må även erinras om att ett strömfall med tillämpning av gällande expropriationslag för där angivna allmänna ändamål kan frångå ägaren.

I vissa yttranden över de sakkunnigas förslag ävensom i de i ämnet väckta motionerna har mot förslaget invänts, att detsamma vore mer omfattande än syftet med lagstiftningen krävde, i det att expropriationsrätten kunde riktas exempelvis mot strömfall, som ett företag innehade i avsikt att utbygga

fallet, när företags utveckling det påkallade. Expropriationsrätten borde begränsas till sådana fall, då syftet med innehavet vore, att ägaren skulle beredas en vinst genom väntad prisstegring å vattenkraft. Föredragande departementschefen har emellertid anført, att svårigheterna att göra en gränsdragning av angiven art vore avsevärda. Även den, som verkligen hade för avsikt att själv så småningom låta av honom innehavd vattenkraft träda i produktionens tjänst, kunde genom att dröja därmed under längre tid föranleda, att för utbyggnad mindre lämplig vattenkraft först måste tagas i anspråk. Avgörande vikt syntes fördenskull icke kunna tillerkännas enbart den omständigheten, att strömfallsägaren kunde ha för avsikt att i en framtid, ovissat när, utbygga fallet. Överhuvud mötte det betänkligheter att göra lagstiftningens tillämpning helt beroende av en så osäker faktor som strömfallsägarens avsikt med fallet, vilken tydligen kunde växla från tid till annan; svårigheterna i bevisningshänseende vore uppenbara. Någon mer avsevärd tidsskillnad syntes för övrigt i regel ej kunna uppstå mellan den tidpunkt, då fallet från allmän synpunkt borde utbyggas, och den, då strömfallsägaren själv från egen ekonomisk synpunkt ändock borde taga fallet i anspråk. Utskottet ansluter sig till vad departementschefen sålunda anført. Enligt utskottets mening torde emellertid vid meddelande av tillstånd till expropriation böra beaktas, att lagstiftningen aktualiserats av ett behov att förhindra osund spekulation.

Enligt Kungl. Maj:ts förslag skall expropriationsrätt tillkomma stat, kommun eller annan som är beredd att utan uppskov utbygga fallet. Inom utskottet har ifrågasatts, huruvida icke kretsen av de expropriationsberättigade borde begränsas till stat och kommun. Härutinnan är emellertid till en början att märka, att vattenlagen likställer statliga, kommunala och enskilda företag i fråga om rätt att taga i anspråk en minoritetsandel i ett strömfall eller att eljest göra intrång i annans rätt. Med hänsyn till den föreslagna lagstiftningens syfte saknar det betydelse, huruvida vattenkraft tillgodogöres av stat, kommun eller enskild. Enskilda företag omhänderhava en stor del av kraftproduktionen och ha att svara för sina distributionsområden. En begränsning av kretsen av de expropriationsberättigade till stat och kommun skulle kunna medföra, att enskilda företag komme att söka förvärva strömfall på ett så tidigt stadium som möjligt för att säkerställa ett kommande ökat kraftbehov. Härigenom skulle en osund konkurrens kunna uppstå och lagens syfte i viss mån förfelas. I övrigt bör uppmärksammas, att vattenfallsstyrelsen ävensom kommuner stundom jämte enskilda ingå såsom delägare i kraftföretag. Av nu anförda skäl anser utskottet någon ändring icke böra vidtagas i Kungl. Maj:ts förslag i denna del. Därvid förutsätter emellertid utskottet, att expropriationsmedgivande i regel kommer att lämnas — förutom stat eller kommun — endast sådana enskilda företag, vari stat eller kommun äger ett väsentligt intresse.

I övrigt föranleder det genom propositionen framlagda förslaget ingen erinran från utskottets sida.

På grund av vad ovan anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen måtte med avslag å motionerna I: 293 och II: 455 bifalla propositionen nr 44.

Stockholm den 20 mars 1945.

På andra lagutskottets vägnar:

DAVID NORMAN.

Vid ärendets behandling ha närvarit

från första kammaren: herrar *Norman, Holmbäck*, Linder*, Wistrand, Hage, Hallagård, Hagman* och *Uhlén*;

från andra kammaren: herrar *Pettersson* i Hällbacken, *Nilson* i Eskilstuna, *Holm**, *Hedlund* i Rådom*, *Larsson* i Östersund, *Andersson* i Gisselås*, *Lundberg* i Uppsala och *Osterman*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herrar *Wistrand, Hagman* och *Andersson* i Gisselås, vilka anför:

Den i Kungl. Maj:ts proposition föreslagna lagstiftningen öppnar möjlighet till ett förfarande, som innebär allvarliga ingrepp i bestående rättsförhållanden. En lagstiftning av sådan art bör icke komma till stånd med mindre den påkallas av uppenbara och svåra missförhållanden.

Det framgår emellertid av utredningen i frågan, att sådana missförhållanden för närvarande ej äro för handen.

Härtill kommer, att expropriation enligt lagförslaget kan medgivas icke blott beträffande vattenfall, som förvärvats och innehavas i uppenbart spekulationssyfte, utan även mot ägare av vattenfall, med vilkas innehav något som helst sådant syfte icke är förenat. Lagstiftningen kan därigenom verka hämmande på ett produktionsföretags naturliga och befogade strävan att säkra krafttillgång för en planmässig och förutseende utbyggnad av sin verksamhet och kan sålunda under vissa förutsättningar vara ägnad att hindra en rationell produktionsutveckling.

Med hänsyn härtill hemställa vi,

att riksdagen måtte avslå Kungl. Maj:ts proposition nr 44.
